

Wykorzystanie potencjału badawczego studentów pedagogiki dla doskonalenia praktyki edukacyjnej

MARIA KOCÓR*

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Celem artykułu jest wskazanie potrzeby i możliwości wykorzystania potencjału badawczego studentów pedagogiki dla doskonalenia praktyki edukacyjnej i społecznej. Podjęto w nim próbę wyjaśnienia, czym ten potencjał jest i jak jest ważny w kształceniu kandydatów na nauczycieli, wychowawców, pedagogów. Za cenne i ważne uznano jego uświadamianie oraz rozwijanie już w trakcie studiów. Autorka podaje ich przykłady w ramach prowadzonych zajęć z metodologii badań pedagogicznych, z pedagogiki społecznej, z pedeutologii, itp. Można je potraktować jako badania w działaniu, uczenie metodą projektów. Refleksją i doświadczeniami w tym zakresie Autorka pragnie się podzielić. Mogą się one stać inspiracją do dyskusji oraz szerszych badań nad rozpoznawaniem, rozwijaniem potencjału badawczego studentów z ukierunkowaniem na rozwój.

SŁOWA KLUCZOWE: potencjał badawczy, studenci pedagogiki, praktyka edukacyjna, kształcenie, rozwój

Harnessing the research potential of pedagogy students for the improvement of educational practice

The purpose of the article is to indicate the need and possibility of using the research potential of pedagogy students for improving educational and social practice. It attempts to clarify what this potential is and how important it is in the training of candidates for teachers, educators, pedagogues. It was considered valuable and important to realize and develop it already during the course of studies. The author gives examples of them in the framework of the classes conducted in pedagogical research methodology, social pedagogy, pedeutology, etc. They can be treated as research in action, teaching by project method. The author wishes to share her reflections and experiences in this regard. They can become an inspiration for discussion and broader research on recognizing, developing the research potential of students with a developmental focus.

KEYWORDS: research potential, pedagogy students, educational practice, teaching, development

1. Wprowadzenie

Pedagogika to nauka o edukacji jako procesie zamierzonym i niezamierzonym obejmującym kształcenie, wychowanie i samokształtowanie człowieka przez całe życie. Jej nauki z pogranicza to filozofia, psychologia, socjologia, zaś naukami pomocniczymi pedagogiki są ekonomia, prawo, polityka, historia, medycyna, nauki o zdrowiu, nauki o kulturze itp. (Palka, 2006). Trudno bowiem te nauki oddzielić od warunków, w jakich odbywa się edukacja i sytuacje, które jej towarzyszą, jak też style myślenia, wartości czy stan zdrowia jej podmiotów. Trudno mówić o edukacji w oderwaniu od kultury i historii danego państwa i społeczeństwa. W krajach, takich jak Polska, Czechy czy Słowacja, które od ponad ćwierć wieku wstąpiły na drogę demokracji, edukacja stała się wspólną wartością i ma służyć wszystkim obywatelom. Dlatego niezmiernie ważne jest dostosowanie funkcjonowania szkoły, oświaty, edukacji i zadań nauczyciela wychowawcy do potrzeb, oczekiwań i aspiracji społeczeństwa, a więc dzieci, młodzieży, dorosłych. Istotne jest więc prowadzenie badań opisujących i wyjaśniających (zob. badania ilościowe, Juszczak, 2005) po to by przewidywać i kontrolować te, które pojawią się w niedalekiej przyszłości, ale też by je rozumieć i do nich się dostosowywać, czy też inicjować stany wolne od negatywnych przeżyć i doświadczeń. Są to trudne i złożone działania, bo wymagają dobrego zaplanowania i rzetelności badań. Nie wszystkie uwarunkowania, sytuacje, zjawiska i zachowania dadzą się bowiem przewidzieć i kontrolować, stąd warto je zrozumieć i interpretować tak, jakbyśmy byli ich świadkami. Konieczne jest zatem prowadzenie badań jakościowych

(Juszczak, 2013), na które jest dziś ogromne zapotrzebowanie w myśl pluralizmu, podmiotowości kształcenia i wychowania.

W opisywaniu, wyjaśnianiu i rozumieniu procesów edukacyjnych i społecznych niezmiernie ważną rolę pełnią instytucje naukowo-badawcze, jak i uczelnie wyższe związane z przygotowaniem kadry pedagogicznej w szkołach i w innych placówkach tzw. edukacji zorganizowanej. W warunkach polskich wydaje się jednak ta rola wciąż niewystarczająca. Od lat mówi się o rozdźwięku między teorią a praktyką. Badacze i teoretycy są oderwani od rzeczywistości, a praktycy wciąż mało czynią dla jej wyjaśniania. Poziom jej zrozumienia jest zbyt niski, by działać refleksyjnie i efektywnie. Stąd ich działania wydają się być mało skuteczne, a reformy edukacji w Polsce, jak i w innych krajach często są niedostosowane do aktualnego stanu i potrzeb. Istnieje więc pilna potrzeba prowadzenia złożonych badań – ilościowych i jakościowych, teoretycznych i praktycznych, historycznych i porównawczych, z pogranicza i nauk pomocniczych pedagogiki (Palka, 2010) – nad stanem i jakością edukacji z udziałem pojedynczych badaczy, jak i osób łączących się w zespoły eksperckie, interdyscyplinarne: lokalne i ponadlokalne itp. Jak już podkreślałam, w prowadzeniu badań na użytek praktyki dużą rolę powinny odgrywać uczelnie kształcące przyszłą kadry pedagogiczną, angażujące nie tylko nauczycieli akademickich, ale i studentów. O istocie, strukturze i komponentach potencjału badawczego studentów będzie więc mowa w kolejnym punkcie rozważań.

2. Ustalenia terminologiczne

Podjmując zagadnienie potencjału badawczego studentów pedagogiki dla doskonalenia potrzeb praktyki edukacyjnej, nie sposób pominąć ustaleń dotyczących tego, czym ten potencjał tak naprawdę jest, w czym

się przejawia i jak można go studentom uświadamiać. Warto też szukać odpowiedzi na pytanie: Jak ukierunkowywać potencjał badawczy przyszłych pedagogów na rozwój? Istnieje bowiem wiele dróg ujawniania i wykorzystywania potencjału badawczego studentów na potrzeby doskonalenia pracy szkół i innych placówek oświatowych w warunkach lokalnych, regionalnych, krajowych i międzynarodowych. Zanim jednak będzie o nich mowa warto podkreślić, że wykorzystywanie wyników badań dla doskonalenia praktyki edukacyjnej i społecznej jest istotną kompetencją i czynnikiem sukcesu nauczyciela refleksyjnego praktyka (Por. Kocór, 2013). Ważną w tym procesie rolę pełnią u nauczycieli kompetencje do diagnozy, której rezultaty będą fundamentem projektowania działań profilaktycznych, naprawczych, doskonalących itp. (Kocór, 2014). Aby jednak nauczyciel mógł sprawnie, odpowiedzialnie i skutecznie rozpoznawać potencjał dzieci, młodzieży i dorosłych, z którymi przyjdzie mu pracować, ale też ujawniać napotymane ograniczenia rozwojowe i środowiskowe w pracy z nimi, powinien umieć organizować warsztat badawczy, dysponując odpowiednim poziomem kompetencji badawczych, metodologicznych, które łączą się z wykorzystaniem potencjału badawczego dla doskonalenia praktyki (Kocór, 2016, 2018).

Podjmując zawarty w tytule temat, warto najpierw dokonać charakterystyki pojęć takich, jak: badania w pedagogice i metodologia badań, potencjał badawczy, kompetencje badawcze.

Jak podkreślałam *badania w pedagogice* jako nauce o edukacji skupiają się na jej składowych, a więc, jak twierdzi Stanisław Palka (2006), na kształceniu, wychowaniu i samokształtowaniu człowieka,. Odnoszą się one do warunków, zjawisk i sytuacji, które towarzyszą edukacji jako procesowi całościowemu – formalnemu i nieformalnemu – oraz do podmiotów edukacyjnych i ich reakcji na te warunki, zjawiska, sytuacje w postaci opinii, ocen, postaw, zachowań. Edukacja jest działalnością zbiorową, ale i indywidualnym procesem nabywania wiedzy, umiejętności

i postaw. Stąd badania edukacji są zgodne z ideą paradygmatu pozytywistycznego, interpretatywnego i humanistycznego. Reguły i sposoby postępowania badawczego określa zaś *metodologia badań*, wskazując konieczność posiadania i rozwijania *kompetencji badawczych*. Składają się na nie: wiedza na temat reguł, norm postępowania badacza, umiejętności planowania, realizacji i wykorzystywania badań dla rozwoju teorii i praktyki edukacyjnej. Najważniejszym składnikiem kompetencji badawczych w pedagogice wydają się być postawy i motywacja wewnętrzna badacza, dzięki którym możliwe jest prowadzenie wnikliwych dociekań, etyczne i krytyczno-twórcze ustosunkowanie się do osiągniętych wyników.

Badania na temat postaw badawczych nauczycieli prowadzili w latach 2016-2018 Katarzyna Potyrała, Karolina Czerwiec i Emanuel Studnicki (2020), których wyniki przedstawione zostały w niezmiernie interesującej pracy *Nauczyciel jako badacz, naukowiec, dydaktyk i refleksyjny praktyk*. Potwierdzili w nich hipotezę, że istnieje nagląca potrzeba rozwijania postawy badawczej nauczycieli oraz ich dokształcania się w zakresie aktualnych badań pedagogicznych i edukacyjnych. Celem badań prowadzonych przez nauczycieli jest wprowadzenie „najlepszych praktyk”. Podobnie jest z badaniami z udziałem przyszłych nauczycieli, których potencjał należy rozwijać na studiach.

Zanim jednak ukształtują się kompetencje nauczycieli jest *potencjał badawczy*, który drzemie w każdym kandydacie do zawodu wychowawcy pedagoga, a zadaniem uczelni jest ten potencjał uświadamiać i ukierunkowywać na rozwój. W odniesieniu do badań edukacyjnych potencjałem u studentów pedagogiki są ich motywacje wewnętrzne bycia pedagogiem, zainteresowania, zdolności i możliwości, sprawności w zakresie przyszłych ról i zadań zawodowych. To także zasób wiedzy, umiejętności i cech osobowości pozwalający skutecznie inicjować, realizować i wykorzystywać badania dla doskonalenia praktyki edukacyjnej. O potencjale badawczym była mowa już w Ustawie z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach

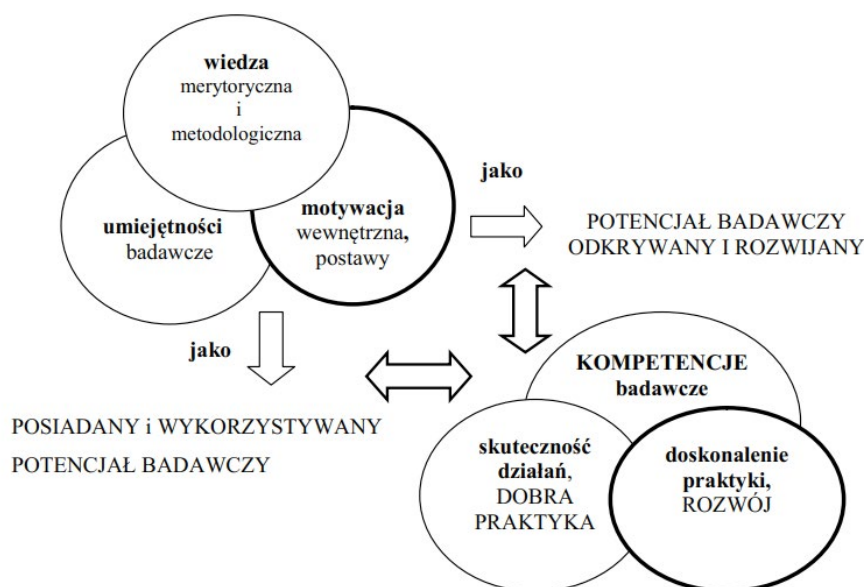
finansowania nauki z późn. zm. (Dz. U. Nr 96, poz.) w zamiarze jego utrzymania i rozwijania w uczelniach wśród pracowników naukowych – badawczych, badawczo-dydaktycznych, ale też dydaktycznych, którzy chcą prowadzić badania dla własnych potrzeb edukacyjnych. Rzadko natomiast wspomina się o potencjale badawczym osób studiujących nauki o edukacji, których zasoby w zakresie inicjowania, prowadzenia i wykorzystywania badań edukacji można wykorzystać dla inicjowania zmian rozwojowych w uczelni, w placówkach oświatowych, jak i dla własnego sprawstwa w zawodzie. Czym jest więc potencjał badawczy i jaki jest jego model u kandydatów na nauczycieli pedagogów? Na pytanie to podjęto próbę odpowiedzi.

3. Teoretyczny model potencjału badawczego kandydatów na pedagogów

Jak już wskazywano, potencjał badawczy osób studiujących pedagogikę to posiadane dotąd zasoby wiedzy o świecie i społeczeństwie, a w szczególności o edukacji i jej specyfice oraz procesach w niej występujących. To motywy i przekonania, wartości i dążenia, aspiracje, zdolności i możliwości, których nie zawsze są świadomi, a można je wykorzystywać do inicjowania i prowadzenia badań na użytek praktyki edukacyjnej i społecznej oraz w celu rozwijania własnych kompetencji do rozpoznawania, wyjaśniania i rozumienia warunków, sytuacji i zjawisk, postaw i zachowań im towarzyszących w szeroko rozumianym procesie edukacji formalnej i nieformalnej.

Analizując powyższy schemat, można powiedzieć, że już na początku studiów kandydaci do zawodu nauczyciela wychowawcy pedagoga mają, a przynajmniej powinni mieć, określoną wiedzę o świecie, o społeczeństwie i procesach w nim występujących. Oczekuje się w szczególności od

nich zamiłowania do pracy z dziećmi i młodzieżą, zdolności twórczych, umiejętności komunikacyjnych i społecznych. Kandydaci na pedagogów powinni mieć wewnętrzną motywację i chęć stawania się świadomym, skutecznym i odpowiedzialnym pedagogiem w podejmowaniu przyszłych ról i zadań zawodowych. W odkrywaniu tych predyspozycji i potencjału istotny wpływ ma pozytywna selekcja na studia według kryteriów etyczno-moralnych, komunikacyjnych i osobowościowych. Tak też jest z potencjałem badawczym, który oznacza predyspozycje osób go posiadających do skutecznego prowadzenia i wykorzystywania badań. Potencjał ten drzemie w każdym kandydacie do nauczycielskiego zawodu, który powinien go kreować adekwatnie do potrzeb wychowanków.

Schemat 1. Teoretyczny model potencjału badawczego studentów i jego ukierunkowanie na praktykę

Źródło: Opracowanie własne

Następnie, po przyjęciu na studia, przyszli pedagodzy w trakcie kształcenia wstępnego zdobywają nową wiedzę i umiejętności, kształtują postawy i wzbogacają potencjał już posiadany – z inicjatywy własnej i nauczycieli

akademickich, jak też poprzez uczenie się od siebie i motywowanie do autorozwoju. W tym przypadku mówimy o odkrywaniu, ujawnianiu potencjału badawczego i uświadamianiu, jak jest ważny w stawaniu się dobrym, usatysfakcjonowanym z wyboru kierunku studiów kandydatem na nauczyciela, wychowawcę. Składowe profesjonalizmu nauczyciela nie są zdobywane całościowo podczas studiów, ale muszą być rozwijane przez całe życie. Koncentrują się na aspektach tożsamości zawodowej i kluczowych kompetencjach, których modelowe ujęcie oraz sposoby ich oceny rozwojowej przedstawiają w swojej pracy Beata Jancarz-Łanczkowska i Katarzyna Potyrała (2020). Ich ścieżkę stawania się kompetentnym pedagogiem tworzą moduły kształcenia ogólnego i kierunkowego (przygotowanie psychologiczno-pedagogiczne), a następnie moduły kształcenia przedmiotowego, specjalnościowego (jak pedagogika resocjalizacyjna, pedagogika opiekuńcza czy kształcenie zintegrowane w szkołach niższego szczebla), na których studenci rozwijają potencjał: merytoryczny, metodologiczny, dydaktyczny i osobowościowy. Między tymi modułami występuje kształcenie praktyczne. Na zajęciach z *metodologii badań pedagogicznych* uczą się reguł i zasad postępowania badawczego, kształtują swoje umiejętności i postawy badawcze związane z dostrzeganiem merytorycznej potrzeby zmian, z ich planowaniem, realizacją i wykorzystywaniem dla teorii i praktyki edukacyjnej. Gdyby jednak nie wewnętrzna motywacja i krytyczno-twórcze oraz etyczne podejście do swojego zawodu i badań na rzecz opisywania i wyjaśniania oraz rozumienia praktyk edukacyjnych trudno mówić o ich skuteczności pedagogicznej i społecznej. Wyraża się ona w upowszechnianiu wyników badań związanych z eksploracją, opisem, interpretacją, wyjaśnianiem złożonych stanów edukacji, w formułowaniu na ich podstawie przewidywań oraz konstruktywnych wniosków i wskazówek, korygowania popełnionych błędów, niedociągnięć i doskonalenia działań. Służy temu strategia twórczego wiązania badań ilościowych i jakościowych, teoretycznych i praktycznych, poprzecznych

i podłużnych, badań z pogranicza i nauk pomocniczych (Palka, 2005), jako że edukacja jest w pewnej mierze praktyką zbiorową czy grupową, ale jest też w szczególności osobistym doświadczeniem każdego z uczestników i należy patrzeć na nią z różnych perspektyw.

Wykorzystywanie potencjału badawczego dla praktyki oświatowej należy rozumieć też jako twórcze uczestniczenie w praktykach zawodowych, które przeplatają powyższe moduły wstępnego kształcenia studentów aspirujących do zawodu nauczyciela wychowawcy pedagoga. Może to być prowadzenie badań, analiza i interpretacja ich wyników realizowana w partnerstwie szkół wyższych i placówek oświatowych, dla których wyniki badań studentów na różnych zajęciach posłużyłyby doskonaleniu działań edukacyjnych. Są to teoretyczne założenia i argumenty uświadamiania i rozwijania potencjału badawczego przyszłych nauczycieli wychowawców, by już w trakcie studiów stawali się kompetentnymi, „refleksyjnymi praktykami” (Schön, 1987), by mogli świadomie, sprawnie i skutecznie prowadzić badania i wykorzystywać ich wyniki na użytek cudzej i w przyszłości własnej praktyki. Przez **potencjał badawczy skutecznie wykorzystywany** należy rozumieć rozwiązywane na zajęciach zagadnienia badawcze, prace zaliczeniowe i dyplomowe podejmujące istotne problemy praktyki lokalnej i z tą praktyką ściśle związane. Ukie-
runkowanie rozwojowe potencjału badawczego studentów może mieć też wymiar osobisty. Świadomość własnych aspiracji, zdolności, możliwości i potrzeby prowadzenia badań dla doskonalenia działań edukacyjnych, konstruktywne zarządzanie swoim potencjałem badawczym są podstawą stawania się kompetentnym pedagogiem.

Jak wynika z powyższych ustaleń, potencjał badawczy to zdolności i możliwości, wartości, aspiracje i motywacja wewnętrzna, których studenci nie są do końca świadomi, a które nauczyciele akademicki powinni diagnozować i kreować dla doskonalenia działań edukacyjnych w wymiarze jednostkowym (dla wzmacniania się i dalszej pracy nad sobą), grupowym

(dla większej sprawczości i wspólnotowości nauczycieli, wychowawców, pedagogów) i społecznym (dla wzmacniania potencjału edukacyjnego środowisk lokalnych). Dlatego istotne jest odkrywanie i ukierunkowywanie motywacji wewnętrznej i dociekliwości badawczej studentów na stawanie się kompetentnym na starcie w zawód i gotowym do ciągłej pracy nad sobą w czasie pracy zawodowej, na doskonalenie praktyki edukacyjnej poprzez prowadzenie badań, których wyniki można wykorzystać do projektowania i wprowadzania zmian rozwojowych w oświacie. Powstaje więc pytanie: Jak ujawniać, ukierunkowywać i wykorzystywać potencjał badawczy studentów jako przyszłych pedagogów dla doskonalenia praktyki edukacyjnej i społecznej? Jakie są w tym zakresie pomysły i doświadczenia autorki? Jaką metodę badań stosuje? Jakie daje ona rezultaty badawcze? Poszukiwanie odpowiedzi na wskazane pytania określa założenia metodologiczne badań.

4. Metodologiczne aspekty własnych doświadczeń i badań

Próba ukazania doświadczeń zawodowych i badań nad odkrywaniem i ukierunkowaniem potencjału badawczego studentów *pedagogiki* na doskonalenie praktyki edukacyjnej i własny rozwój wynika z zainteresowań naukowych i doświadczeń dydaktycznych autorki. Swoje zainteresowania badawcze ogniskuje ona wokół szeroko rozumianej szkoły, jej podmiotów i kształcenia nauczyciela wychowawcy pedagoga. Zdobyte doświadczenie próbuje autorka łączyć z wykorzystywaniem metody projektów czy też z **badaniem w działaniu** by weryfikować wspólne pomysły i sposoby integrowania teorii z praktyką poprzez ujawnianie, rozwijanie i wykorzystywanie potencjału badawczego studentów na zajęciach, które przyszło jej realizować w ostatnich latach w charakterze nauczyciela akademickiego. Były to głównie *wstęp do metodologii badań pedagogicznych* na studiach

pierwszego stopnia i *metodologia badań pedagogicznych* oraz metodologia badań społecznych na studiach drugiego stopnia. Także na zajęcia z *pedagogiki społecznej* i z *pedeutologii, wprowadzenia do pedeutologii* oraz z modułów kształcenia takich, jak: *nauczyciel-wychowawca klasy, pedagog wychowawca w edukacji i pomocy społecznej, profilaktyka wypalenia zawodowego czy wypalenie zawodowe* stosowano metodę projektów i elementy metody *badania w działaniu* z ukierunkowaniem na rozwijanie i wykorzystanie potencjału badawczego kandydatów na pedagogów dla doskonalenia praktyki edukacyjnej (w placówkach) i społecznej (w miejscu zamieszkania studentów).

Innym kontekstem i zarazem argumentem prowadzonych dociekań nad potencjałem badawczym studentów *pedagogiki* był współudział autorki w opracowaniu w roku 2014 *Wojewódzkiego programu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej na lata 2014-2020 w województwie podkarpackim*. Postawiono w nim głównie na wykorzystanie potencjału badawczego studentów uczelni województwa podkarpackiego jako przyszłych opiekunów i wychowawców do diagnozowania mało rozpoznanych obszarów funkcjonowania dziecka i rodziny na Podkarpaciu. Zapis ten stał się motywatorem autorki do angażowania studentów pedagogiki w prowadzenie badań diagnostycznych i wyjaśniających w ramach prac zaliczeniowych i projektów badawczych realizowanych na zaliczenie głównie z *pedagogiki społecznej* na studiach pierwszego stopnia i *metodologii badań pedagogicznych* na studiach drugiego stopnia. Krótką charakterystykę biorących udział w badaniach własnych studentów podkarpackich uczelni zamieszczono w kolejnym punkcie.

W artykule będzie mowa o potencjale badawczym osób studiujących *pedagogikę* w ostatnich kilku latach głównie w Rzeszowie, ale też w Krośnie i w Jarosławiu na studiach pierwszego i drugiego stopnia w formie stacjonarnej i niestacjonarnej, a w ramach niej różne specjalności (pedagogika opiekuńczo-wychowawcza, pedagogika resocjalizacyjna,

pedagogika pracy, pedagogika medialna, itp.), w tym wówczas funkcjonująca specjalność nauczycielska (edukacja wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne, edukacja wczesnoszkolna z językiem angielskim, itp.). Zdecydowaną większość studentów stanowiły kobiety nieco częściej pochodzące ze środowisk wiejskich, co jest cechą charakterystyczną dla studiów pedagogicznych w Polsce. Głównie były to osoby między 20-25 rokiem życia (na pierwszym roku studiów miałam rzadszy z nimi kontakt), ale też starsze studiujące na studiach niestacjonarnych. Więcej inicjatyw w zakresie rozpoznawania i wykorzystywania potencjału badawczego kandydatów na pedagogów było możliwe do realizacji na studiach stacjonarnych, gdyż autorka miała z nimi więcej zajęć i kontakt dydaktyczny był bardziej systematyczny. Byli to przede wszystkim studenci drugiego i trzeciego roku studiów pierwszego stopnia oraz pierwszego i drugiego roku studiów drugiego stopnia stacjonarnych, ale też niestacjonarnych. Byli oni głównie mieszkańcami województwa podkarpackiego i województw sąsiednich. Pochodzili z miejscowości bliżej lub dalej oddalonych od Rzeszowa, Krosna i Jarosławia. Tak więc miejsce ich zamieszkania to teren objęty wojewódzkim programem wsparcia, o którym wspominała wyżej autorka. Ostatnie kilka lat to także doświadczenia autorki w zakresie rozwijania i wykorzystywania potencjału badawczego studentów dla doskonalenia praktyki edukacyjnej i społecznej, zdobyte w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, poszerzając teren badań o województwo małopolskie, gdzie studenci na modułach kształcenia: *pedeutologia* oraz *wypalenie zawodowe* rozpoznawali rzeczywiste problemy przedszkoli, szkół i nauczycieli w nich pracujących, sposoby radzenia sobie z nimi, długotrwały stres i wypalenie zawodowe po to, aby inicjować w miejscach, gdzie przyszło im żyć i pracować, większe lub mniejsze zmiany, których potrzeba wynikała z poczynionej diagnozy istniejącego stanu. Odnosił się on m.in. do: poczucia wypalenia, otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia, atmosfery w szkole, relacji w pokoju nauczycielskim,

jak też potrzeb, oczekiwań i problemów w moim środowisku lokalnym na przedmiocie pedagogika społeczna. Tu również byli to studenci studiów niestacjonarnych, prowadzący wywiady w swoich miejscach życia i pracy zawodowej (w charakterze m. in. nauczyciela przedszkola, pomocy nauczyciela w szkole, pedagoga szkolnego itp.) w różnym wieku i stażu, głównie kobiety, studiujące ostatni rok studiów na kierunku pedagogika.

5. Rozwijanie i wykorzystywanie potencjału badawczego studentów dla doskonalenia praktyki

Zanim zostaną przedstawione, z zastosowaniem metody badania w działaniu, przykłady rozwijania i wykorzystywania potencjału badawczego kandydatów na pedagogów na prowadzonych przez autorkę zajęciach należy krótko wspomnieć, czym są badania w działaniu i jakie mają znaczenie dla doskonalenia praktyki edukacyjnej i społecznej. O badaniach w działaniu traktuje coraz więcej publikacji naukowych. Ten paradygmat i metoda badawcza w naukach społecznych, w tym w pedagogice, zyskuje wielu zwolenników, bo jest ukierunkowany na praktykę. Na temat badań w działaniu piszą m.in.: Gerald J. Pine (1996), Ortun Zuber-Skerritt (2006), Stuart Hall (1996), Jean McNiff i Jack Whitehead (2005), Kurt Lewin (2010), Hana Červinková Bogusława Dorota Gołębnik (2010, 2013), Maria Czerepaniak-Walczak (2001, 2010), Janina Świrko-Pilipczuk (1999), Renata Wiśniewska (2006) i wielu innych. O formowaniu się tego paradygmatu i metody badań traktuje w swoich pracach H. Červinková (2012). Mocne ich argumenty podają Louis Cohen i Lawrence Manion (1996):

możliwości badania w działaniu jako procedury badawczej są imponujące. Jego zastosowanie rozciąga się od poznawania, a w jego następstwie zmieniania pracy podmiotu (indywidualnego albo zbiorowego) podejmującego

próbę zmiany sposobów wybranych elementów w swojej pracy, po skomplikowane studia nad wprowadzaniem organizacyjnych zmian (za: Czerepaniak-Walczak, 2014, s. 186).

Autorka pisze:

badanie w działaniu jest tym typem poznania, który powoduje sięganie do nowych informacji związanych z doświadczanym problemem. Dzieje się to już na etapie przeżywania sytuacji problemowej, powodującej poszukiwanie rozwiązań w wielu różnych dostępnych źródłach. Sprzyja to organizowaniu się ludzi wokół wspólnie identyfikowanych (zwykle lokalnych, doświadczanych tu i teraz) problemów i współdziałaniu w procesie ich rozwiązywania. Zacieśnia więzi i zwiększa wzajemne zaufanie oraz jednoczy badającą i działającą wspólnotę, czym przyczynia się do demokratyzacji stosunków i wzajemnego uczenia się (Czerepaniak-Walczak, 2014, s. 185).

O wykorzystaniu metody badań w działaniu w projektach zespołowych wykonywanych przez studentów w ramach zajęć z *metodologii badań pedagogicznych* można powiedzieć, że pozwala ona na uczenie się przez praktykę, a nie mówienie, co i jak należy zrobić, czego unikać, jak się powinno prowadzić badania. Poznanie własnej praktyki badawczej jest wystarczającym źródłem przesłanek ustalania jej przebiegu i doboru środków realizacji, jak też dalszego wykorzystania do pisania raportu z badań i jego upowszechniania w różnych środowiskach oraz projektowania zmian.

W przygotowywaniu studenckich projektów, za szkołą H. Červinkovej (2010), posłużył wzorzec spiralny etapów badań w działaniu (Lewin, 2010), zaczynając od refleksji nad nurtującymi edukację kwestiami, by określić problem danego badania inicjowanego przez grupę studentów, poprzez planowanie i realizację badań, a skończywszy na analizie i refleksji nad

jego wynikiem i zaplanowaniu działań wykorzystujących te badania dla praktyki edukacyjnej czy społecznej (jak w przypadku projektów z *pedagogiki społecznej* w Uniwersytecie Rzeszowskim) czy z przedmiotów *problemy integracji społeczności lokalnych* (w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Krośnie). Po ich zakończeniu zadaniem studentów było te badania wykorzystać, próbując na podstawie ich wyników coś nowego zainicjować i wdrożyć w swojej miejscowości, by lepiej żyło się mieszkańcom (np. uruchomić pomoc wolontariuszy dla starszych osób czy chorych, zorganizować opiekę kobiet niepracujących dla samotnych matek z udziałem studentów w formie wolontariatu, zainicjować i urządzić debatę w miejscu zamieszkania na temat potrzeb i oczekiwań mieszkańców, które stały się zaczynem wspólnych zmian środowiskowych, oświetlenia niebezpiecznych miejsc, posprzątania terenów zielonych, zorganizowania pomocy sąsiedzkiej dla osób potrzebujących, zajęć dodatkowych dla dzieci w miejscu zamieszkania, prowadzonych przez chętnych studentów itp.

Na prowadzonych zajęciach z *pedagogiki społecznej* studenci drugiego i trzeciego roku pedagogiki studiów pierwszego stopnia stacjonarnych i niestacjonarnych wykonywali z własnej inicjatywy prace projektowe z wykorzystaniem wywiadów na temat *Potrzeby, problemy i oczekiwane zmiany w moim środowisku lokalnym* z zamiarem wykorzystania zebranych informacji do wprowadzenia zmian w swoim środowisku życia, a także przekazania władzom gminnym oczekiwań i potrzeb mieszkańców w różnych sferach (zdrowie, bezpieczeństwo na drodze, komunikacja, drogi, edukacja, opieka, pomoc społeczna itp.) i wykorzystania ich wyników w praktyce edukacyjnej i działalności społecznej oraz w kreowaniu polityki lokalnej adekwatnej do zdiagnozowanych potrzeb i problemów mieszkańców (np. w świetle zapisów *Wojewódzkiego programu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej na lata 2014-2020* w województwie podkarpackim). Studenci uczestniczący w tak określonym projekcie badawczym najpierw zdobyli informacje o specyfice swojego środowiska lokalnego

i potrzebach jego mieszkańców, aby go krótko opisać, następnie dobierali grupy reprezentatywne wiekowo (dzieci, młodzież, osoby w wieku średnim i starszym) do prowadzenia z nimi wywiadów kwestionariuszowych. Pytali o standard życia w swoim środowisku, o poziom zaspokajania własnych potrzeb i trudności z tym związane. Następnie badani przez studentów, w ramach prac projektowych i badań w działaniu, mieszkańcy wskazywali napotykanne problemy i oczekiwane zmiany, by mieli wyższy poziom i jakość życia. Po analizie otrzymanych informacji studenci mieli za zadanie zainicjować zmiany, adekwatnie do własnych możliwości i zdiagnozowanych tym sposobem potrzeb lokalnych. Dodatkowo, chcąc zadziałać w sposób pośredni na wprowadzanie zmian polepszających jakość życia mieszkańców, mieli spotkać się z przedstawicielami samorządów terytorialnych i zainicjować ważne postulaty zmian z własnym udziałem (np. w formie wolontariatu), jakich oczekują w różnym wieku mieszkańcy. Skutki studenckich inicjatyw nie były później przez autorkę weryfikowane, ale należy wierzyć, że opracowane przez nich wyniki i inicjatywy wprowadzonych zmian wykorzystano efektywnie. Przykładowe ich pomysły to zainicjowanie i zorganizowanie miejsca cyklicznych do spotkań dzieci i młodzieży w wolnym czasie, uruchomienie sąsiedzkiej pomocy oraz wolontariatu dla wspierania osób starszych i chorych, czy też opieki nad dziećmi samotnych matek, zorganizowanie boiska sportowego, kół zainteresowań o określonej tematyce czy klubów zdolności i talentów dla dzieci i młodzieży w małych miejscowościach. Uznano, że dane zebrane ze studenckich badań byłyby też pomocne dla Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie, gdzie autorka brała czynny udział w zespole roboczym w opracowaniu wojewódzkiego programu wsparcia rodzin z zamiarem wykorzystania wyników tych badań w diagnozie potrzeb środowiska oraz inicjowaniu zmian. Dobrą inicjatywą wydaje się też autorce organizowanie cyklicznych konferencji na temat przykładów dobrych praktyk w zakresie wykorzystania potencjału badawczego

studentów dla praktyki edukacyjnej i społecznej w kontekście wdrażania inicjatyw obywatelskich Małej Ojczyzny.

Innym przykładem rozwijania i próby skutecznego wykorzystania potencjału badawczego studentów był ich udział w projekcie realizowanym w ramach zajęć z *metodologii badań pedagogicznych* w podkarpackich uczelniach. Studenci mieli przeprowadzić badania empiryczne na nurtujące ich tematy pedagogiczne w celu wykorzystania ich wyników, w sposób pośredni – dla doskonalenia praktyki edukacyjnej w szkole, w uczelni i poza nią oraz komunikowania zebranych danych empirycznych na konferencjach (głównie studenckich, ale nie tylko), upowszechniania w formie prac naukowych w celu ich wykorzystania przez praktyków. Także prowadzone badania wynikały z potrzeb własnej praktyki studiowania i były nakierowane na jej zmienianie. Dowodem na to były tematy projektów badawczych na temat roli opiekuna roku czy też opiekuna praktyk, starosty roku, komunikowania się studentów ze sobą i z wykładowcami, konfliktów występujących wśród studentów i sposobów ich rozwiązywania, jak też trudności napotykanych w studiowaniu, oczekiwań wobec uczelni i wykładowców, źródeł wsparcia itp. Takich przykładów angażujących studentów w prowadzenie badań empirycznych na potrzeby praktyki edukacyjnej i społecznej, ich upowszechniania i inicjowania zmian, można przytoczyć wiele z doświadczeń zawodowych autorki.

Konferencje naukowe, na których studenci prowadzący badania wykorzystywali i upowszechniali ich wyniki, które stawały się zaczynem twórczej dyskusji i innowacyjnej praktyki, odbyły się m. in. w latach 2014, 2015 i 2016 (w Rzeszowie i w Jarosławiu). Odnosiły się one do dziecka i rodziny, do zagrożeń rozwoju dzieci i młodzieży, ich uzależnień, do problemów napotykanych przez osoby z niepełnosprawnością i pracy z nimi, ograniczeń i trudności. Wynikiem ich czynnego udziału było opublikowanie raportów z badań w formie artykułów w kilku zbiorowych monografiach, które ukazały się pod moją współredakcją (Bartóg i Kocór, 2017a, 2017b). Także na

zajęciach: *pedeutologia, wychowawca klasy, pedagog wychowawca w edukacji i pomocy społecznej, profilaktyka wypalenia zawodowego nauczycieli* autorka angażowała studentów w badania w działaniu i projekty, mające na celu rozpoznanie funkcjonowania i problemów zawodowych nauczycieli, by doskonalić własną praktykę edukacyjną i stawanie się nauczycielem kompetentnym. Głównie na zajęciach: *start zawodowy i profilaktyka wypalenia zawodowego, wypalenia zawodowe, profilaktyka wypalenia zawodowego kandydaci na wychowawców, pedagogów, jak i praktycy edukacyjni* (w ramach kursów dla kadry pedagogicznej w Uniwersytecie Rzeszowskim: *Rozwój zawodowy i profilaktyka wypalenia zawodowego nauczycieli. Lider wsparcia i doskonalenia kadry pedagogicznej czy Kurs wychowawcy klasy. Organizacja, doskonalenie i rozwój kompetencji*) analizując zagrożenia i specyfikę zawodu, poszukiwali grup tzw. szczególnego ryzyka i obmyślali plan własnego rozwoju zawodowego, by mogli zapobiegać wypaleniu i budować w swoich placówkach system wsparcia w trudnych sytuacjach dla innych nauczycieli. Uczestnicy kursu na podstawie badań szczególnych obciążeń, ograniczeń i zagrożeń zawodowych wprowadzali własne pomysły i zmiany w swoim środowisku życia (np. w rodzinie i szerszym środowisku lokalnym) i pracy zawodowej w postaci miejsc ciszy czy miejsc relaksu oraz humoru szkolnego. Jednak w tak krótkim opracowaniu trudno opisać wszystkie przykłady dobrych praktyk aktywizujących potencjał badawczy kandydatów na pedagogów w procesie doskonalenia praktyki edukacyjnej i społecznej oraz stawania się kompetentnym i usatysfakcjonowanym nauczycielem wychowawcą pedagogiem.

Podsumowanie i wnioski

W opracowaniu przyjęto tezę o potrzebie prowadzenia badań na użytek praktyki oświatowej, która jest motywatorem a zarazem celem

badań – od jej wyjaśniania i rozumienia po zmienianie, doskonalenie i rozwój. Przyjęto też, że ważną rolę w realizacji badań inicjujących zmiany rozwojowe w edukacji pełnią szkoły wyższe przygotowujące przyszłą kadre pedagogiczną. O potencjale badawczym uczelni jest mowa głównie w prawie o szkolnictwie wyższym, ale wciąż mało akcentuje się badawczy potencjał studentów, również w odniesieniu do edukacji i działalności społecznej. Mało pokazuje się przykładów angażowania studentów w badania w działaniu, stąd w artykule wskazano sens, przykłady i liderów takich badań. Wciąż mało zwraca się uwagę w kształceniu przyszłych pedagogów na uczenie metodą projektów oraz zajęcia oparte na emancypacji i krytyczności myślenia, refleksję nad praktyką. Stąd temat artykułu i jego cel pokazuje inicjatywy i doświadczenia autorki w tym zakresie. Ich wynikiem było: zrealizowanie projektów badawczych nt. potrzeb, problemów i oczekiwanych zmian w środowiskach lokalnych studentów pedagogiki na terenie województwa podkarpackiego i małopolskiego, jak też województw sąsiednich, z których pochodzili studiujący. Było to podyktowane zapisami w *Wojewódzkim programie wspierania rodziny i pieczy zastępczej na lata 2014-2020* o udziale studentów uczelni kształcących m.in. pedagogów w diagnozowaniu mało rozpoznanych obszarów edukacyjnych i społecznych. Wiele w tym zakresie studenci w ramach prowadzonych projektów z wykorzystaniem badań w działaniu uczynili i próbowali ich wyniki, adekwatnie do własnych możliwości, wdrażać i upowszechniać w swoim środowisku, inicjować zmiany i wdrażać projekty poprawiające jakość życia mieszkańców.

Przykłady wykorzystania potencjału badawczego studentów dla doskonalenia praktyki edukacyjnej to ich czynny udział w wielu konferencjach naukowych, na których wygłaszali referaty i komunikowali je z obecnymi na nich praktykami edukacyjnymi, a następnie pisali raporty z prowadzonych przez siebie badań w formie artykułów i wniosków dla lepszego świata. Zainicjowali w ten sposób wiele twórczych dyskusji i pomysłów

zmian ukierunkowanych na praktykę. Sami też ucząc się przez działanie, rozwinęli własny potencjał i dociekliwość poznawczą, stali się bardziej aktywni badawczo i wdrożyli kolejne pomysły badań pod opieką innych nauczycieli akademickich czy też w ramach inicjatyw przygotowywania prac doktorskich, innowacyjnych metod edukacji itp.

Także w ramach zajęć z *pedeutologii* studenci prowadzący badania w działaniu na temat wychowawcy i jego klasy czy też profilaktyki wypalenia zawodowego obmyślali, w oparciu o zdiagnozowane stany, własną ścieżkę rozwoju, czy też jako praktycy wprowadzali własne pomysły w środowisku szkolnym i pozaszkolnym. Były to m.in. pomysły budowania wsparcia w rozwoju i wsparcia trudnych sytuacjach dla nauczycieli wychowawców, którego jest wciąż tak niewiele (wynika to m.in. z wieloletnich badań; Kocór, 2019), jak też konstruktywne działania nakierowane na radzenie sobie ze stresem w pracy, rozwijające kontakty interpersonalne, zainteresowania, hobby.

Zapewne to tylko światło w tunelu prowadzące do skutecznego i twórczego łączenia badań w i ich ukierunkowania na integrację teorii z praktyką pedagogiczną i społeczną. Autorka mogłaby wymieniać jeszcze wiele inspiracji odkrywania i wykorzystania potencjału badawczego studentów, który jest nieprzeceniony dla profesjonalnego funkcjonowania zawodowego i społecznego. Zadaniem zaś uczelni jest ten potencjał odkrywać oraz ukierunkowywać na doskonalenie praktyki i rozwój. Potencjałem tym jest chęć pracy z człowiekiem nad człowiekiem, tzw. miłość dusz ludzkich, poczucie pasji, zamiłowanie do pracy z dziećmi i młodzieżą (z moich badań wynika, że posiada je zdecydowana większość nauczycieli – zob. m.in. Kocór, 2019) oraz satysfakcja z wyboru zawodu. Cechy te i wewnętrzna motywacja do pracy są fundamentalne w nauczycielskiej profesji i są niejako gruntem kreowania i wykorzystywania potencjału badawczego studentów dla lepszej edukacji.

Na koniec pragnę podziękować moim droгим Studentom za to, że pozwolili mi zaszcześcić lub odkryć ciekawość badawczą ukierunkowaną na

kreowanie lepszej rzeczywistości i lepszego siebie. Mam nadzieję, że na tym nie poprzestaną, ale będą rozwijać potencjał badawczy w wychowankach.

Bibliografia

- Barłóg, K., Kocór, M. (2017a). *Dyskurs Pedagogiczny. Tom 16. Uwarunkowania edukacji i rozwoju dzieci i młodzieży w aspekcie specjalnych potrzeb*. Jarosław: Wydawnictwo PWSTE.
- Barłóg, K., Kocór, M. (2017b). *Dyskurs Pedagogiczny. Tom 17. Edukacja inkluzyjna i terapia dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami*. Jarosław: Wydawnictwo PWSTE.
- Červinková, H. (2012). Badania w działaniu i zaangażowana antropologia edukacyjna. *Teraźniejszość-Człowiek-Edukacja*, 1(57), s. 7-18.
- Červinková, H., Gołębiak, B.D. (red.). (2010). *Badania w działaniu: pedagogika i antropologia zaangażowane*. Wrocław: Wydawnictwo DSW.
- Červinková, H., Gołębiak, B. D. (red.). (2013). *Edukacyjne badania w działaniu*. Warszawa: WN Scholar.
- Czerepaniak-Walczak, M. (2001). Badanie w działaniu akademickim. Możliwości zastosowań w procesie podnoszenia jakości pracy uczelni. *Rocznik Pedagogiczny*, 24, s. 181-194.
- Czerepaniak-Walczak, M. (2010). Badanie w działaniu. W: S. Palka (red.), *Podstawy metodologii badań w pedagogice* (s. 319-337). Gdańsk: GWP.
- Czerepaniak-Walczak, M. (2014). Badanie w działaniu w kształceniu i doskonaleniu nauczycieli. *Przeгляд Badań Edukacyjnych*, 19(2), 181-19.
- Hall, S. (1996). Reflexivity In Emancipatory Action Research: Illustrating the Researcher's Constitutiveness. W: O. Zuber-Skerritt (red.), *New Directions in Action Research* (s. 28-49). London-Washington: Falmer Press.
- Janczar-Łanczkowska, B., Potyrała, K. (2020). Ścieżki kariery zawodowej i kompetencje nauczycieli. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Juszczak, S. (2005). *Badania ilościowe w naukach społecznych: szkice metodologiczne*. Katowice: Śląska Wyższa Szkoła Zarządzania im. gen. Jerzego Ziętka w Katowicach.
- Juszczak, S. (2013). *Badania ilościowe w naukach społecznych: szkice metodologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kocór, M. (2013). Nauczyciel – refleksyjny praktyk. W: E. Dolata, S. Pusz (red.), *Wczesna edukacja dziecka. Implikacje dla praktyki pedagogicznej* (s. 105-114). Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski.
- Kocór, M. (2014). Kompetencje diagnostyczne nauczyciela wychowawcy w teorii i praktyce pedagogicznej. W: K. Barłóg (red.), *Systemowość oddziaływań w rehabilitacji, edukacji i psychospołecznej integracji jako przejaw troski o osobę z niepełnosprawnością. Idee prof. Aleksandra Hulka i ich ponadczasowość* (s. 123-139). Rzeszów: Wydawnictwo UR.

- Kocór, M. (2016). Kompetencje metodologiczne kandydatów na nauczycieli do skutecznej diagnozy i ewaluacji w edukacji. W: J. Malach, Z. Sikorová, M. Sklenářová, M. Kocór (red.), *Vnitřní evaluace kvality výuky v terciárním vzdělávání* (s. 205-213). Ostrava: Ostravská univerzita Pedagogická fakulta.
- Kocór, M. (2018). Szkoła jako instytucja badana i badająca – szansą czy barierą edukacji jutra? W: A. Kamińska, P. Oleśniewicz (red.), *Wiedza i edukacja w egzystencji współczesnego człowieka* (s. 59-71). Sosnowiec: Wyższa Szkoła „Humanitas”.
- Kocór, M. (2019). *Wypalenie zawodowe nauczycieli. Diagnoza, wsparcie, profilaktyka*. Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”.
- McNiff, J., Whitehead, J. (2005). *Action Research for Teachers. A Practical Guide*. New York: David Fulton Publisher.
- Palka, S. (2006). *Metodologia, badania, praktyka pedagogiczna*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.
- Palka, S. (red.). (2010). *Podstawy metodologii badań w pedagogice*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.
- Pine, G.J. (1996). *Teacher Action Research. Building Knowledge Democracies*. London: SAGE Publisher.
- Potyrała, K., Czerwiec, K., Studnicki, E. (2020). *Nauczyciel jako badacz, naukowiec, dydaktyk i „refleksyjny praktyk”*. Kraków: Wydawnictwo Libron.
- Schön, D. (1987). *Educating the Reflective Practitioner*. London: Jorsey-Bass.
- Świrko-Pilipczuk, J. (1999). Badania w działaniu a teoria i praktyka w kształceniu i doszkalceniu nauczycieli. *Toruńskie Studia Dydaktyczne*, 13/14, 79-86.
- Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki z późn. zm. (Dz. U. Nr 96, poz.).
- Wiśniewska, R. (2006). Badania w działaniu. *Edukacja i Dialog*, 7, s. 23-35.
- Wojewódzki programu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej na lata 2014-2020 w województwie podkarpackim. (2016). Pobrano z http://www.rops.rzeszow.pl/dokumenty/profilaktyka/2014/WPWR/WPWRiSPZ2014_2020.pdf
- Zuber-Skerritt, O. (1996). Introduction: New Direction in Action Research. W: O. Zuber-Skerritt (red.), *New Direction in Action Research*. London-Wahing-ton DC: The Falmer Press.